

Rémy Cabrillac

Codificările

Rémy Cabrillac

Codificările

Traducere din limba franceză de
Diana Dănișor

Coordonare și revizie traducere:

Cristina Nicolai

Silviu Marian Munteanu

Alexandru Radu Togan

Universul Juridic
București
-2018-

Introducere

Dacă Robert Musil a putut scrie într-un mod fără îndoială cam optimist despre „caracterul esențialmente static al dreptului, care îi interzice să urmeze toate capriciile modei intelectuale”¹, formula nu pare deloc adecvată anumitor fenomene sau instituții juridice care par să revină periodic „la modă”, ilustrând caracterul ciclic deja relevat de autori, într-un mod general² sau particular³.

Codificarea suscită astăzi o veritabilă pasiune, atât în doctrină, cât și în sânul puterilor publice, în Franța, în Europa, precum și în numeroase țări din întreaga lume. Se constată totuși un dublu paradox, cu toate că istoria codurilor are cel puțin patru mii de ani vechime, după cum s-a constatat, „reflecția asupra codificării nu este pe măsura fenomenului”⁴.

Această istorie atât de bogată face indispensabilă realizarea unei panorame a codurilor și codificărilor de-a lungul secolelor (I), care este singura ce va permite să se deschidă calea căutării unei definiții (II), condiție prealabilă esențială pentru orice studiu al codificărilor.

¹ R. Musil, *L'homme sans qualités*, Points-Seuil, t. 1, p. 643.

² J. Léauté, *Les éclipses et les renaissances d'institutions en droit civil français*, teză, Paris, 1946; B. Oppetit, *Les tendances répressives dans l'évolution du droit contemporain*, *Mélanges G. Holleaux*, p. 317 și urm.

³ Cf., de exemplu, pentru rescript, B. Oppetit, *La résurgence du rescript*, D, 1991, p. 105. Asupra caracterului ciclic al codificării, cf. *infra*, p. 84 și urm.

⁴ G. Cornu, *Codification contemporaine: valeurs et langage*, în *L'art du droit en quête de sagesse*, PUF, 1998, p. 357.

I – Codurile și codificările de-a lungul istoriei

Dacă primele coduri s-au născut pe malurile Mediteranei (1), iar codificarea a cunoscut apogeul antic în Roma (2), ea a înflorit, de asemenea, foarte devreme, în civilizațiile orientale (3). După o relativă eclipsă în Evul Mediu (4), ea renaște în Epoca modernă (5), renaștere care durează până în epoca contemporană (6)¹.

1. Nașterea primelor coduri pe malurile Mediteranei

Textul biblic ce-l descrie pe Dumnezeu dându-i lui Moise două table de piatră cuprinzând poruncile sale², *Tablele Legii*, face parte din patrimoniul cultural comun al întregii Umanități. În Vechiul Testament, Pentateuhul conține două coduri, Codul legământului și Codul deuteronomic, care enumeră, ambele, cele zece porunci și numeroase reguli de drept religios, fiscal, penal, civil... Termenul „deuteronom” vrea să spună, de altfel, legislație secundă, în sensul de repetiție a legii, adică de codificare a regulilor existente. Putem vedea oare, în aceste *Table ale Legii*, strămoșul codurilor? O rațiune determinantă, comună și celorlalte texte religioase fundamentale, precum Coranul, ni se pare că militează pentru un răspuns negativ. Biblia, precum și Coranul au apărut dintr-o Revelație divină, care nu poate fi comparată cu alte surse juridice: cuvântul lui Dumnezeu și cuvântul oamenilor nu se pot contopi în același concept³. În plus, poruncile conținute în aceste texte, înzestrate cu o conotație juridică, sunt prea imprecise pentru a constitui veritabile reguli de drept. După cum a constatat un

¹ Aceste ultime etape ale împărțirii le urmează pe cele ale istoricilor, care disting în special Epoca modernă, între 1453 și 1789, și Epoca contemporană, ce începe în 1789.

² Deuteronomul, V, 22.

³ Cf. P. Malaurie, *La Bible et le droit*, RTD civ. 2000, p. 527: „Biblia, cuvânt al lui Dumnezeu, și dreptul pozitiv, regulă temporală, țin de două ordine diferite”, ecou al distincției Sfântului Augustin între cetatea terestră și cetatea cerească.

autor în legătură cu Coranul, dacă cele câteva versete ce conțin porunci de ordin juridic pot face să se nască tentația de a le considera un cod, „ne dăm seama că ele nu se prezintă deloc sub forma pe care o așteptăm de la un cod, nici măcar de la unul rudimentar”¹.

Dar primele coduri se nasc în Orientul Mijlociu...

Cele mai vechi coduri apar, într-adevăr, cu două mii de ani înaintea erei noastre, în Mesopotamia, mesopotamienii fiind cei care au „inventat” dreptul², tot așa cum au inventat și scrisul, comparația nefiind întâmplătoare. Într-adevăr, după cum o constată istoricul Sumner Maine Maine: „Descoperirea și răspândirea artei de a scrie sugerează fără nicio îndoială, la origine, ideea acestor vechi coduri”³.

Primul cod înregistrat de istorici este, fără îndoială, cel al lui Ur-Nammu, fondator al dinastiei Ur, în jurul anilor 2100 înaintea erei noastre, descoperit la Nippur la începutul secolului al XX-lea, dar pe care o cunoaștem astăzi doar fragmentar. La puțin timp după aceea, suveranul Lipî-Istar, în jurul anului 1920 înaintea erei noastre, introduce și el un cod parțial conservat.

Dar cel mai complex și cel mai cunoscut rămâne, în mod cert, Codul lui Hammurabi⁴ (circa 1780 î.H.), conservat sub formă de stelă la muzeul Luvru. Este vorba de opera legislativă a suveranului Hammurabi, plasată sub patronajul zeului-soare Șamaș, compusă din 282 de articole, încadrate de un prolog și un epilog și cuprinzând scurte prescripții ce organizează viața familială și

¹ D. Sourdel, *Droit musulman et codification*, Droits, nr. 26, 1997, p. 33, care adaugă: „Coranul cuprinde, într-adevăr, mai ales îndemnuri cu caracter religios, ceea ce este normal; dar atunci când abordează chestiuni concrete referitoare la cult sau la relațiile sociale, el se mulțumește adesea cu recomandări și dispoziții cărora le lipsește precizia.”

² S.N. Kramer, *L'histoire commence à Sumer*, Arthaud, 1986, p. 77.

³ H. Sumner Maine, *L'Ancien droit*, trad. J.-G. Courcelle Seneuil, Paris, 1874, p. 14.

⁴ Uneori Hammurapi, această ortografie – „Hammu vindecă” – fiind uneori propusă de specialiști în loc de Hammurabi – „Hammu este mare”.

Titlul I

FENOMENUL CODIFICĂRILOR

Fenomenul¹ codificărilor apare incontestabil conectat la Istorie.

El nu poate astfel să scape preocupărilor fundamentale care o domină. De la Heraclit sau Parmenide la Hegel, chestiunea caracterului liniar sau ciclic al Istoriei împarte de mult timp istoricii și filosofi, dând loc la dezbateri pasionate și pasionante. Pentru a ne limita la controversele relative la societățile contemporane ce privesc direct sistemul juridic care le este consubstanțial, Arnold Toynbee a încercat acum câțiva ani să demonstreze că civilizația noastră occidentală, ca toate celelalte, ar urma o evoluție ciclică întrucâtva antropomorfă, născându-se pentru a înflori înainte de a muri², dar nu a convins întreaga comunitate a istoricilor³. Mai recent, ipoteza sfârșitului Istoriei a fost avansată în momentul căderii comunismului în Europa de Est de către Francis Fukuyama într-o lucrare care a cunoscut un viu succes⁴, dar ea nu încetează să dea naștere la polemici⁵ și actualitatea cea mai arzătoare ar putea conduce la a o pune sub semnul îndoielii, în ciuda convingerilor inițiatorului său⁶.

¹ Cf. *Le Trésor de la langue française*, www.inalf.fr/tlfi, v. *Phénomène*. „Ceea ce se manifestă, ceea ce le apare simțurilor sau conștiinței, atât în ordinea fizică, cât și în ordinea psihică, și care poate deveni obiect de cunoaștere.”

² A. Toynbee, *L'Histoire*, Payot, retipărire 1996.

³ Cf., de exemplu, P. Chaunu, *Histoire et décadence*, Perrin, 1981, p. 14: „Nu cred în ciclurile civilizațiilor.”

⁴ F. Fukuyama, *La fin de l'Histoire et le dernier Homme*, Flammarion, 1994.

⁵ Cf., de exemplu, opiniile expuse în *Le monde des débats*, nr. 5, august 2000.

⁶ Cf. F. Fukuyama, *Nous sommes toujours à la fin de l'histoire*, Le Monde, 18 octombrie 2001.

Codificarea constituie oare stadiul ultim al unei evoluții liniare a istoriei dreptului societăților umane sau se supune unei evoluții ciclice, incluzând eclipse și renașteri? Chestiunea este fundamentală și o atinge pe aceea a progresului dreptului, despre care am putea spune, parafrazându-l pe Camus în Mitul lui Sisif (*Mythe de Sisyphe*)¹, că este singura chestiune juridic serioasă. Vom încerca să demonstrăm că istoria codificărilor se supune unei evoluții ciclice (cap. 1: „Ciclul codificărilor”).

Istoria ilustrează, de asemenea, bogăția și diversitatea codificărilor de-a lungul mileniilor, suscitând în mod natural chestiunea rațiunilor acestei tinereți eterne. De ce să codificăm? Vom încerca să răspundem la această întrebare explorând finalitatea urmărită de codificări (cap. 2: „Finalitatea codificărilor”).

¹ „Nu există decât o singură problemă filosofică cu adevărat serioasă: sinuciderea” (prima frază a lucrării).

Ciclul codificărilor

Teoria unei evoluții liniare a dreptului pare să se bucure de favorurile majorității autorilor¹ și ea a fost uneori apărată prin teorii pe cât de seducătoare, pe atât de diverse. Dacă pentru Sumner Maine, de exemplu, societățile trec progresiv de la statut la contract², pentru Gabriel de Tarde, evoluția dreptului se caracterizează printr-o simplificare crescândă³, în timp ce, conform lui Max Weber, progresul dreptului se realizează în sensul unei raționalizări crescânde, ce antrenează specializarea și birocratizarea, al cărei apogeu l-ar constitui tocmai codificarea⁴.

Invers, caracterul ciclic al anumitor mecanisme sau instituții a fost deja arătat de doctrină⁵. În ceea ce privește sursele dreptului, a fost schițată o istorie a evoluției ciclice a rolului și a formei

¹ J. Carbonnier, *Sociologie juridique*, PUF, „Quadrige”, 1994, p. 351: „Mulți se mulțumesc cu un progres liniar al dreptului (mai multă securitate, mai multă justiție, mai mult adevăr etc.). Această prezentare optimistă este predominantă începând cu Epoca Luminilor”.

² H.S. Maine, *Ancient law*, Londra, 1861, p. 26-29 și 123-174: „Se poate spune că mișcarea societăților progresiste (sau dinamice) în raport cu societățile statice a fost până acum o mișcare de la statut la contract” (p. 170). Asupra acestei „legi a lui Maine”, cf., de exemplu, J. Carbonnier, *Sociologie juridique*, *op. cit.*, p. 89.

³ Cf. *Les transformations du droit*, 1894, reed. 1994, p. 118: evoluția dreptului s-ar caracteriza printr-un fenomen de „urmărire universală și constantă a unui maxim de utilitate cu un minim de efort”, autorul adăugând: „formele antice, atât de jenante și de obositoare, ale tradițiunii lucrurilor vândute se simplifică gradual până la a deveni simplă strângere de mână, concurs al celor două mâini care se strâng”.

⁴ M. Weber, *Sociologie du droit*, PUF, 1986, trad. J. Grosclaude, p. 194 și urm.

⁵ Cf. *supra*, p. 9.